

ЯКОВЛЄВА ОЛЕНА В'ЯЧЕСЛАВІВНА (канд. філос. наук, доцент Київського Інституту Бізнесу та Технологій)

БАГАТОМОВНІСТЬ ЯК ІМПЕРАТИВ ДОБИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто феномен багатомовності під кутом зору гіпотези, згідно з якою його слід кваліфікувати як імператив доби, покликаний прийти на зміну мовній монокультурі, зруйнувавши зумовлені останньою конструкти, котрі за нових умов набули ознак архаїчних. Багатомовність інтерпретується як вагомий елемент модернізації системи вищої освіти.

Ключові слова: багатомовність, комунікація, компоненти комунікації, мультикультуралізм, лінгвокультурний прагматизм, система вищої освіти, модернізація, транснаціоналізація.

Яковлева Е.В. МНОГОЯЗЫЧИЕ КАК ИМПЕРАТИВ ВРЕМЕНИ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ В статье рассмотрен феномен многоязычия под углом зрения гипотезы, согласно которой его следует квалифицировать как императив эпохи, призванный прийти на смену языковой монокультуре, разрушив обусловленные последней конструкты, приобретшие в новых условиях признаки архаичности. Многоязычие интерпретируется как весомый элемент модернизации системы высшего образования.

Ключевые слова: многоязычие, коммуникация, компоненты коммуникации, мультикультуралізм, лингвокультурный прагматизм, система высшего образования, модернизация, транснационализация.

Yakovleva E.V. POLYLINGUALITY AS A MODERN IMPERATIVE AND ITS MEANING FOR THE SYSTEM OF THE HIGH EDUCATION IN UKRAINE The article examines the phenomenon of multilingualism through the hypothesis according to which this factor should be qualified as the imperative of the day, designed to replace the language of monocultures, by way of destroying the latter resulting constructs, which become archaic features under the new conditions. Multilingualism is interpreted as a significant element of the modernization of higher education.

Key words: multilingualism, communication, communication components, multiculturalism, language cultural pragmatism, higher education, modernization, transnationalization.

Існує чимало підстав для того, щоб зараховувати феномен багатомовності до того вузького кола явищ, які, з одного боку, багато в чому визначають обличчя людської цивілізації або, принаймні, його гуманітарну частину, з іншого, - беруть участь у формуванні магістрального "маршруту" подальшого руху та розвитку людства, закладаючи підвалини того нового світового гуманітарного ладу, який найбільшою мірою відповідатиме цілям модернізації й який обіцяє набути відносно завершеного вигляду, якщо й не у коротко-, то у середньостроковій перспективі. Єдиної парадигми бачення й розуміння багатомовності, яку можна було б вважати достатньою мірою чітко

окресленою, раз і назавжди визначеною, а тим більше, загально визнаною, не існує. Цим терміном у різних ситуаціях представники різних наукових дисциплін і шкіл позначають різні явища, і ігнорувати цей факт навряд чи було б коректно.

Зі соціолінгвістичного погляду феномен багатомовності, поєднуючи в собі володіння і використання кількох інших мов, окрім рідної для певної мовної особистості, зосереджений саме на функції використання, у такий спосіб, торкаючись передусім функціональної сторони мови, індивідуальних і колективних мовних практик, а також мовлення. Так зване пасивне володіння тією чи іншою іноземною мовою або мовами, яке не передбачає її або їх регулярне використання, у переведенні мовної ситуації, під якою слід розуміти сукупність соціолінгвістичних, етнолінгвістичних, лінгвістичних компонентів, що утворюють певний континуум, до стану багатомовності практично жодної помітної ролі не відіграє. З погляду соціологічного, філософського, політологічного, багатомовність - це такий стан мовного середовища, за якого у постійному обігу перебуває не одна, а дві, три і більше мов з відповідним чином окресленим обсягом використання і, до того ж, здебільшого формалізовано зафіксованим статусом кожної з них.

І в першому, й у другому випадку мета багатомовного режиму полягає у забезпеченні повнішої та якіснішої комунікації як у масштабах національного мовного середовища загалом, так і на рівні окремо взятого мовця всередині цього середовища. Особливої ваги режим, про який ідеться, набуває на міжнаціональному рівні, на якому здійснюються контакти між різними національними мовними середовищами, а також різного роду наднаціональна діяльність. Це, певна річ, стосується й сфери вищої освіти, зокрема, у рамках Болонського процесу, участь в якому бере й Україна.

Ефективність комунікативного процесу при цьому залежатиме не лише від того, якою мірою збігаються полюси когнітивного стилю адресанта та адресата (або адресатів), а й від ступеню співвіднесеності реальних мовних можливостей його - процесу - учасників, від комунікативної компетенції кожного з них, тобто від уміння створювати ефективну мовленнєву діяльність, яка відповідає нормам соціального контактування та соціальної взаємодії, притаманним тому чи іншому конкретному соціуму або етносу, та готовності до того, щоб використати це вміння у практичній діяльності.

Ще однією принципово важливою передумовою, без якої розмови про забезпечення належної ефективності комунікації ризикують залишитися виключно на рівні розмов, є встановлення оптимального з огляду на умови й обставини сучасного світу співвідношення між, з одного боку, національно-детермінованими компонентами комунікації, з іншого, компонентами універсальними, тобто спільними для різних національних систем.

Було б безумовним перебільшенням трактувати багатомовність як "винахід" модерної доби, характерний виключно для неї і абсолютно невідомий у попередні епохи. Це явище мало місце й у минулому, проте саме в останні десятиліття і роки воно набуло нової якості, перетворившись мало не на обов'язковий атрибут часу, без якого і поза яким вести мову про "модерність" як таку практично не доводиться.

У сучасному, охопленому глобалізацією й просякнутаю зумовленими нею явищами, світі з притаманними для нього надзвичайним зростанням ролі і значення інформації, високих технологій та безумовним пріоритетом знання нового типу така соціокультурна і соціолінгвістична категорія, як багатомовність набуває без перебільшення особливої ваги. Додаткової значущості їй надає інтернаціоналізація життя, неабияке поживлення міжнародного обміну в переважній більшості сфер, у тому числі, й у сфері вищої освіти, яку нині неможливо уявити без системних контактів та взаємодії між вищими навчальними закладами різних країн і континентів.

На рівні особи, груп осіб, мікро-, мікроколективу або й цілої нації ця риса мовної особистості й ознака мовних практик нині аж ніяк не є екзотикою, винятком з правил. Навпаки, перетворюючись на домінуючу тенденцію історичного моменту, багатомовність

нині стає правилом і повсякденною практикою. Володіння і користування ще щонайменше однією, крім рідної, мовою, які дають змогу забезпечити розширення комунікативного потенціалу особистості, сприймаються як норма. Цілеспрямоване прагнення до такого стану мовної особистості можна з повним правом розглядати як загальний імператив сучасної історичної доби, хоча, з іншого боку, стверджувати, що для його втілення в життя вже створено всі передумови, і що його готові беззастережно сприймати всі й всюди, було б за нинішніх умов, поза всяким сумнівом, перебільшенням.

Мовна особистість (або, інакше кажучи, людина, яка існує у мовному просторі) реалізує свою мовну свідомість у мовленнєвій поведінці, характер та особливості якої визначаються сукупною дією низки різноманітних і різнопланових факторів. До їх числа прийнято зараховувати специфіку комунікативної ситуації, мовний та загальнокультурний статус особистості, її соціальну приналежність, стать, вік, психічний тип, світогляд та політичні симпатії чи антипатії. Не менш важливою є й соціальна роль, що її виконує індивідум у певній ситуації спілкування. "Виконуючи ту чи іншу соціальну роль, мовна особистість притримується соціальних норм, які певним чином зумовлюються національною специфікою рольового спілкування, а також очікуваннями адресантів; комунікативна поведінка є компонентом національної культури", - слушно, на нашу думку, констатує Л.Славова (1). А ще, варто було б неодмінно додати, - елементом національної ідентичності. Ідеологія багатомовності ґрунтується на специфічних уявленнях про світ, про суспільне життя, про можливі напрями їхньої еволюції. На найзагальнішому рівні можна говорити, що у підґрунті цієї ідеології лежить комплекс наріжних принципів і засад, серед яких варто насамперед згадати мультикультуралізм та лінгвокультурний і комунікативний прагматизм.

Мультикультуралізм - явище складне й суперечливе. Відкриваючи можливості для розв'язання одних проблем, вони додають гостроти іншим і створюють треті. Ставлення до мультикультуралізму неоднозначне ані в науковому, ані в політичному середовищі. Для багатьох, якщо й не для більшості, спостерігачів, ніби грім з ясного неба, пролунали слова британського прем'єр-міністра (Великобританія протягом тривалого часу послідовно й цілеспрямовано проводила політику мультикультуралізму, вважаючи її одним зі своїх головних гуманітарних надбань) Д.Кемерона, який у квітні 2011 року заявив, що ця політика у його країні зазнала краху й її результати не можуть викликати нічого, крім розчарування.

Доктрина мультикультуралізму, на думку декого з дослідників, стала, крім усього іншого, свого роду реакцією і альтернативою втілюваній у Сполучених Штатах Америки національно-етнічній та мовній політиці так званого "плавильного казана" (melting-pot), сутність якої, за визначенням Д.Ситрина, полягає в тому, що зусилля держави, "спрямовані на задоволення прав меншин, лише тоді здобувають загальну підтримку, коли вони виражаються в діях, які підтримують домінуючу концепцію американської спільності, а не руйнують її" (2). Згідно зі ще одним з досить популярним нині в європейській науці підходом, мультикультуралізм як доктрина й як явище реального життя протистоїть багатокультурності, головною ознакою якої вважається не штучне, багато в чому еkleктичне, об'єднання різних культур в одному просторі, а втілюване на практиці культурне розмаїття поза елементом примусу до відмови від нього заради уніфікації на тій чи іншій монокультурній, "надкультурній" або навіть позакультурній платформі.

Політика мультикультуралізму, попри всі ті серйозні проблеми і перешкоди, з якими постійно стикаються її прибічники в різних куточках світу, набуває дедалі більшої актуальності у зв'язку з дією різних факторів, приміром, через неухильне розмивання традиційної етнічної, культурної, мовної гомогенності у значній частині національних мовних середовищ. У свою чергу, детермінованість мовних практик лінгвокультурним і комунікативним прагматизмом, який, зокрема, встановлює пряму залежність вибору суб'єктом тієї чи іншої мовної форми від ситуації та співрозмовника, відкриває

можливість забезпечення рівня комунікації, який би відповідав умовам та вимогам глобалізованого світу.

Висновок про те, що багатомовна модель організації національного мовного середовища у різних її формах і виявах слід розглядати як безумовний імператив доби та нагальну потребу конкретно історичного моменту можна вважати таким, що ґрунтується на досвіді значної кількості успішних держав Європи та світу, а також таких наддержавних утворень, як Європейський Союз. Багатомовність при цьому має бути неодмінно нового типу, а також ні в якому разі не обмежувати право особистості на повноцінне використання її рідної мови як засадничого компоненту індивідуальної та колективної ідентичності. Це право має не лише гарантуватися з боку держави, а й стимулюватися на державному й на міжнародному рівні. У зв'язку з перетворенням феномену багатомовності на одну з ознак мовного середовища у багатьох країнах світу, рису повсякденного життя

значної кількості людей різних національностей, а також - на провідну тенденцію дальшого розвитку мовної ситуації і мовних практик на порядок дня висувається, гадаємо, щонайменше дві кардинальні проблеми. Перша з них пов'язана з усвідомленням того, що, говорячи про перехід до багатомовності під таким кутом зору, ми маємо на увазі не багатомовність як таку (бо вона є цілком звичайною практикою для мільйонів мовних особистостей у багатьох країнах та регіонах уже нині), а про багатомовність нового типу, яка мала б гармонійно поєднувати у собі володіння й користування, з одного боку, рідною мовою ("мовою матері"), з іншого, - однією з регіональних мов (з правом особи самій, на підставі виключно власних критеріїв та власної волі вибирати, якої саме з тих, на які покладено такі функції), а також англійською як міжнародною мовою або однією з тих мов, яким, можливо, вдасться витримати конкуренцію з нею за право зберегти за собою цей статус (теж за власним вибором суб'єкта мовлення). Друга проблема полягає у пошуку відповіді на питання, чи можна вважати впровадження багатомовності нового типу у практичне життя кінцевою метою, досягнення якої дало б змогу повного забезпечення всіх без винятку потреб як соціально-комунікативної системи, так і кожного окремо взятого мовця, чи це явище слід розглядати як перехідний етап до нової одномовності на основі єдиної, безальтернативно! світової мови?

Ще один принципово важливий момент, без якого будь-яка розмова про феномен багатомовності в сучасних умовах практично втрачає сенс, вимагає розрізняти, з одного боку, багатомовність як особливість національного, регіонального, локального мовного середовища, з іншого, індивідуальну багатомовність як характеристику мовної особистості. При цьому навіть суто кількісні параметри національного або регіонального середовища мають значення. Попри те, що чимало соціолінгвістів та політологів висловлює, приміром, серйозні сумніви щодо того, що в об'єднаній Європі навіть у довгостроковій перспективі вдасться запровадити ту чи іншу мову (насамперед, ідеться про англійську) як єдину мову

міжнаціонального та міжособистісного спілкування з метою підвищення рівня комунікації, такі відносно нечисленні мовні спільноти, як скандинавська, нідерландська, бельгійська й деякі інші вже давно звикли користуватися у рамках міжнаціональної комунікації не своєю рідною, а іноземною мовою, переважно саме англійською.

З онтологічної точки зору багатомовність постає як складний, неодноримий, внутрішньо суперечливий конструкт, у вирішальний спосіб залежний від соціокультурного середовища і значною мірою залежний від політичної кон'юнктури та державної політики. У його рамках поєднуються два принципово різні начала: з одного боку, ціннісне, з іншого, - прагматичне. Перше з них напряму пов'язане з фактором рідної мови та необхідністю її збереження як фундаментальної засади багатомовності. Друге - з потребою забезпечення повноцінної комунікації в умовах світу, котрий глобалізується, інтернаціоналізується, а відтак, і "полілінгвізується" з дедалі наростаючою швидкістю й інтенсивністю.

Контакт і взаємодія між двома початками, про які йдеться, ускладнюються обставинами, зумовленими історичним досвідом та рівнем економічного розвитку. Саме такий підхід покладено в основу достатньо поширеного у наш час погляду, згідно з яким стратегії мовної політики поділяються на прагматичні та протекціоністські (а також змішані - прагматично-протекціоністські або протекціоністсько-прагматичні), а серед мотивів вибору тієї чи іншої стратегії головними є мотиви ціннісні, економічні, історичні, політико-ідеологічні. Відносна рівновага у рамках бінарної опозиції: одномовність-багатомовність, - у світовій мовній практиці дедалі виразніше порушується на користь останньої. На наш погляд, існує достатньо підстав для того, щоб вбачати у поетапному переході від одномовності до багатомовності домінуючу тенденцію розвитку людства, починаючи із сивої давнини. "У стародавньому світі звичайнісіньке вміння читати видавалося фантастичним досягненням, - вказує Е.Тюффлер. - У У ст. по Р.Х. Августин Блаженний, пишучи про свого навчителя - св. Амвросія, єпископа Медіоланського, зазначив, що він був таким освіченим, що міг читати сам до себе й не ворухити при цьому губами. За таке виявлення надзвичайної майстерності його вважали найрозумнішою людиною у світі" (3).

Те ж саме, що й про вміння читати, можна сказати про володіння іншими, крім рідної, мовами. Колись воно було без перебільшення "фантастичним досягненням", згодом стало поширеним явищем, тоді як нині перетворилося на повсякденну практику мільйонів людей, зумовлену потребами соціально-комунікативних систем, а також вимогами, що їх диктує стратегія успіху особистості. Відому формулу Л.Вітгенштейна, запропоновану ним у річизці загального переходу до неklasичної філософії з характерним для неї зверненням до мови як до альтернативи картезіанського *cogito*, - "межами мого світу є межі моєї мови", - можна розуміти як фундаментальне підґрунтя багатомовності. З неї випливає висновок, згідно з яким, якщо мова одна, то межі світу матимуть один масштаб, якщо ж мов дві або декілька, то - інший, більший з кількісної точки зору, а, отже, і якісніший, тобто такий, котрий відкриває перед мовною особистістю ширші можливості для самореалізації та забезпечення повноцінної комунікації.

Якщо прийняти достатньо поширену в сучасній науці тезу про багатоманітність дискурсів соціокультурного буття та співвідносних з кожним з них вербальних і невербальних картин світу у модерній постмодерній добі, то цілком природно, гадаю, буде зробити припущення щодо того, що ця багатоманітність в одному зі своїх можливих виявлень за певних обставин виступає як фактор, який безпосередньо зумовлює багатомовність, адже роль і значення особистості, зокрема, й особистості мовної у формуванні націо- та соціокультурного просторів важко переоцінити, навіть незважаючи на ту цілком зрозумілу обставину, що уявляти собі соціальні практики як механічну суму/сукупність практик індивідуальних було б неправильно. Відтак, у порівнянні з одномовністю багатомовність постає як запорука чогось більш вагомого і конструктивного, набуваючи здатності розширювати межі індивідуального світу. Такий погляд логічно випливає з того концептуального підходу, згідно з яким провідною тенденцією сучасної історичної доби у мовній сфері слід вважати саме тенденцію до поступового переходу всіх національних мовних середовищ (включаючи навіть ті з них, які за традицією, що складалася впродовж століть, формально належать і продовжують належати до одномовних) до дво- та/або багатомовності.

Центральною дилемою сучасного мовного розвитку на глобальному рівні є вибір між двома головними можливостями: з одного боку, свідомим і цілеспрямованим розвитком мовного розмаїття, з іншого, - консервацією усталеного статус-кво у вигляді формальної або фактичної одномовності навіть за рахунок жорсткого обмеження можливостей збереження й розвитку всіх інших мов, крім єдиної офіційної або державної, наявних у даному мовному середовищі. Останній варіант у багатьох випадках містить у собі значний елемент штучності, передбачаючи значну долю примусовості. Його

конкурентоспроможність викликає ще більше запитань і сумнівів на тлі процесів регіоналізації та глобалізації.

Щодо вищої освіти, то об'єктивна тенденція до використання не однієї, а кількох різних мов у навчальному процесі вкупі зі свідомою орієнтацією на таке використання і на його стимулювання, зумовлені тут не лише причинами ситуативного характеру, а більш глибокими й значущими обставинами, зокрема, онтологічними, соціокультурними, історичними. На порядок дня більшості національних освітніх систем, зокрема й української, висувається в якості одного з головних і невідкладних завдань денационалізації освіти з наступною транснаціоналізацією, тобто виведенням її на рівень, який би давав змогу випускникам українських ВНЗ вільно й без будь-яких обмежень застосовувати свої знання й уміння не лише у своїй країні, а й за її межами, включаючись у глобальний процес розподілу праці на рівних з представниками інших країн та регіонів світу. Є підстави саме у системі вищої освіти вбачати ту ключову ланку, за допомогою якої може за певних обставин виявитися реальним внесення корективів до мовної ситуації й її переформатування відповідно до змінених умов національно-культурного та мовного існування як України як суверенної держави, так і української нації на стадії її переходу від архаїчного стану (як нації етнічної) до стану модерного (як нації політичної).

У такий спосіб, можливо, вдалося б досягти бажаного режиму коеволюції загальнонаціонального мовного простору та мовного простору освітнього з використанням останнього як моделі. Це, у свою чергу, дало б цілком вірогідно, змогу здійснити історично обґрунтований, коректний із соціально-політичного погляду колективний вибір мови, забезпечивши як належну якість, так і динаміку того зумовленого новим - державним - статусом української мови мовного зсуву, нагальна потреба в якому вже давно відчувається й на порозі якого Україна продовжує тупцювати.

Ще зовсім недавно можна було з повним правом стверджувати, що вища освіта це, з одного боку, імператив суспільного прогресу, з іншого, найнадійніша й найкраща запорука повноцінної соціалізації й якісного життя особистості. Тепер це твердження потребує одне принципове уточнення: імперативом та запорукою нині є не вища освіта як така, а освіта якісна, яка, зокрема, відкриває молоді не лише вікно у світ, а й двері до нього.

Значення освіти загалом і вищої освіти зокрема у сучасному світі неможливо переоцінити. Освітня сфера й, особливо, той "продукт", який вона виробляє, здійснює колосальний вплив на всі без винятку сфери життя, включаючи як духовні, так і матеріальні. Вищі навчальні заклади беззаставно розглядаються як ключова інституція у сфері відтворення людського потенціалу нації. Набирає обертів тенденція перетворення вищої освіти на вагомий фактор інноваційного розвитку як національної економіки, так і суспільно-політичної організації.

Саме вища освіта закладає підвалини зростання національної економіки, формує у той же час адекватні історичному моменту концепти національної ідеї, культури, духовності. Саме вона як соціальний інститут, наділений здатністю оновлюватися з вищою, ніж інші, динамікою, взявши на озброєння теоретичне наукове знання (когнітивний продукт) найвищої проби, має змогу перетворитися на стрижень національного та державного розвитку за прогресивним сценарієм, стрижнем якого є модернізація. Модернізація освіти - це не одномоментна дія, а процес, який, окрім того, що характеризується тривалістю в часі, носить, до того ж, комплексний характер, передбачаючи приведення у відповідність до нових - "модерних" - умов та обставин, якщо й не усіх без винятку ділянок освітнього процесу, то переважної більшості з них, починаючи з філософії освіти, принципів її організації та функціонування, змісту освіти, організаційних засад навчального процесу, забезпечення його на всіх рівнях сучасними технічними, технологічними, інформаційними засобами і закінчуючи суб'єктивним - людським - фактором в особі викладача, студента, адміністратора, допоміжного персоналу та ін. Із соціально-філософської точки зору модернізація освіти постає як засіб підготовки

нового покоління до оптимальної соціалізації в умовах переходу до суспільної організації нового типу, яка поєднує в собі елементи постіндустріального суспільства, суспільства інформаційного, а також перебуває під потужним впливом процесів та явищ, прямо чи опосередковано зумовлених глобалізацією.

Модернізацію освіти не слід розуміти як механічну заміну старого, традиційного, новим - чи то запозиченим, чи сформованим у національному освітньому просторі. Вона передбачає синтез традиційного й інноваційного, зорієнтований на досягнення якісно вищого рівня. Світ влаштований так, що уникнути змін ані у природному, ані соціальному житті неможливо. Наріжною особливістю процесу модернізації слід вважати не зміни як такі, тобто не зміни, котрі відбуваються природним шляхом, під впливом часового фактору, а зміни, що відбуваються в інтенсивному режимі, за відносно короткий проміжок часу. Модернізація освіти, як і в будь-якій іншій галузі, передбачає, відтак, підвищення ступеню динамічності впровадження всіх тих новацій, які з'являються у цій галузі.

Динаміка освіти полягає не у категоричній, абсолютній відмові від тих форм і методів здійснення освітнього процесу, які визначали його зміст та особливості на попередніх етапах розвитку, а у налагодженні конструктивного діалогу між, з одного боку, позитивною частиною того, що було, з іншого, тим, що настає. В такий спосіб, окрім усього іншого, виявляється можливим забезпечення такого, вкрай важливого, елементу освіти, як її історичну вкоріненість, тяглість. Як свідчить світовий досвід, опора на традицію, насамперед, вітчизняну, національну надає процесові модернізації освіти на кожному з його етапів додаткових переваг. Відмова ж від неї, навпаки, створює перешкоди й посилює виклики. Важливе значення у цьому плані відіграє поетапне включення України до європейського освітнього простору в якості його рівноправного учасника через участь у Болонському процесі та інші форми міжнародної співпраці та взаємодії. Однією з таких форм виявляється глобальний і регіональний (а також суб- та міжрегіональний) трансфер знань, який з огляду на якість освіти уже нині є критично важливим і який неможливий поза застосуванням ефективних технологій, зокрема, й лінгвістичних.

Якість освіти у найбезпосередніший спосіб залежить від цілої низки факторів, зокрема, від якості навчальних матеріалів та методик. Добре, якщо фахова література рідною мовою з тієї чи іншої спеціальності з кількісного погляду вичерпує всю потрібну проблематику й, у той же час, з огляду на її якість відповідає європейським стандартам і кращим світовим зразкам. Якщо ж цього немає, то неминуче виникає дилема: чи з псевдопатріотичних міркувань свідомо обмежувати підготовку й рівень знань лише джерелами своєю мовою, чи з міркувань здорового глузду й прагматизму орієнтуватися на, дійсно, кращі навчальні матеріали, нехай і іншомовні. Не менше, а, цілком вірогідно, навіть більше значення має з огляду на все це якість професорсько-викладацького складу, його відповідність кращим регіональним та глобальним (світовим) зразкам. Можливість слухати лекції кращих педагогів світу, відвідувати їхні семінари, брати участь у колоквіумах за їхньої участі та в інших формах аудиторного спілкування студентів з викладачем - відкриває перед студентською молоддю небачені досі перспективи самовдосконалення й піднесення на якісно вищий рівень опанування спеціальністю ще протягом перебування у ВНЗ.

Європейський досвід вирішує дилему, про яку йдеться, на користь прагматизму, спонукаючи до запровадження режиму багатомовності в освіті. Європейська вища освіта з кожним роком стає дедалі більш прагматичною, дедалі більш чітко й послідовно зорієнтованою на ринок праці та його потреби. Одним з наочних прикладів застосування багатомовності як важливого інструменту освіти та яскравих свідчень її кончевої необхідності може служити програма "Європейський докторант", яка останнім часом активно й послідовно стимулюється відповідними органами європейської спільноти. У її рамках передбачено встановлення співпраці між університетами різних країн з метою

здійснення спільних дво- та багатосторонніх докторських досліджень. У перспективі цю програму розглядають у Європейському Союзі в якості підґрунтя для формування загальноєвропейського інституту докторантури як найбільш оптимальної моделі організації наукових студій. Її впровадження, певна річ, неодмінно передбачає режим активної багатомовності. З огляду на аксіологічний контекст проблеми, про яку йдеться, варто було б зазначити, що у річищі однієї з популярних і актуальних концепцій європейського інтеграційного проекту орієнтація на консервацію національного начала як на пріоритет виглядає архаїчною. Це поширюється і на такий, украй важливий елемент цього начала, як національна держава. "Було б дивно, що в наш час відмови від усіх цінностей та тверезої дійсності держава-нація, табу, лишається тільки предметом нерационального й дорогоцінного поклоніння", - пише із цього приводу І.Большан (4).

Погляд на проблему багатомовності з точки зору аксіології є, на нашу думку, надзвичайно важливий. Мають, гадаємо, рацію автори передмови до видання "Феномен соціоприродних систем", стверджуючи, що залучення ціннісно-етичних принципів слід розглядати як одну з характерних рис сучасної науки. "Принципова позаморальність класичної науки відходить в минуле, - пишуть вони. - Виявляється, що наука не є принципово чужою аксіології. Більш того, сучасна наука є неможливою без врахування природи людини, цінностей пізнання і моральних орієнтирів" (5).

Включення національного мовного середовища та мовного простору освіти до загальноєвропейського і глобального процесів остаточної відмови від орієнтації на одномовність на користь свідомого впровадження замість функціональної багатомовності, крім усього іншого, вкладається у відому концепцію "влади-знання" М.Фуко, а також "влади-інформації" й низки інших постструктуралістських концепцій, заснованих на так званому "лінгвістичному повороті". Як свідчить світовий досвід, стан мовної ситуації, який найбільшою мірою відповідає потребам держави й суспільства, вдається досягти там і тоді, де і коли мовна політика будується на уважному ставленні до мовних традицій, які склалися протягом усього попереднього історичного розвитку без поділу минулого на "своє", що його слід залишити, та "чуже", котре, нібито, треба будь-що відкинути. Натомість без урахування феномену, що його можна визначити як "мовна біографія" країни, спроби врегулювання мовного простору стикаються з рядом дуже серйозних проблем. На особливу увагу при цьому неодмінно заслуговує ще й такий аспект проблеми, як взаємовідношення мови та національної культури, актуальність якої визначається як на рівні теорії, так і сфері практичної діяльності. Потреба усвідомлення місця і ролі мови у збереженні й розвитку етнічної спільноти саме як унікальної націокультурної одиниці, а також у формуванні нації як нового комунікативного середовища за принципово нових умов їх - спільноти та нації - існування, зумовлених глобалізацією та трансформацією, - набуває особливого значення.

У переважній більшості держав з офіційним режимом багатомовності або зі значним поширенням багатомовності індивідуальної це явище не лише пов'язане з особливостями історичної долі кожної з них, а безпосередньо впливає з них. Серед теоретично можливих варіантів ставлення до минулого, починаючи від абсолютного заперечення й закінчуючи безапеляційним і некритичним сприйняттям, найбільш плідним і оптимальним з огляду на цілі й завдання сучасної доби є, як показує світовий досвід, той, який передбачає шанобливе ставлення до історичної традиції й її дальший розвиток з урахуванням потреб модернізації та впливу глобалізації.

Так само історично зумовленою є й традиційна багатомовність у системі вищої освіти у значній частині цих країн, зокрема, в таких особливо успішних з точки зору забезпечення належної якості національної освіти й її позитивного сприйняття на міжнародному рівні, як Індія, Південно- Африканська Республіка, Сінгапур та ін. Багатомовність нового типу, так само, як і "стара" багатомовність, теж базується на спадщині минулого, хоча зв'язок у цьому випадку виявляється помітно менш значущим від зв'язку із синхронною мовною ситуацією у глобальному світі та в окремих регіонах. Потребу переходу до "нової"

багатомовності зумовлено, насамперед, міркуваннями прагматичного характеру й змісту, через що і виникає ефект чіткої та послідовної орієнтації цього явища на обставини поточного моменту.

Сучасні (модерні) соціальні практики передбачають багатомовність як одну з неодмінних ознак, яка забезпечує можливість виходу на, дійсно, інтернаціональний, глобальний та регіональний рівні. Режим одномовності як формальна альтернатива багатомовності, натомість, стримує ці практики, значною мірою обмежуючи їх у багатьох відношеннях, замикаючи у національних рамках, ізолюючи в такий спосіб від інонаціонального загалу. Комунікативна культура, яка б відповідала вимогам та можливостям модерної доби, неодмінно передбачає багатомовність. Сучасний дискурс з притаманною для нього націленістю на забезпечення спільності комунікативного світу у глобальному масштабі висуває перехід до багатомовності як один з імперативів історичного моменту. При цьому йдеться саме про багатомовність нового типу, якісно відмінну практично від усіх тих її різновидів, які склалися у попередні історичні епохи. Саме режим багатомовності слід вважати найбільш адекватною відповіддю людства на виклики новітньої доби. Важливо при цьому уточнити, що багатомовність, про яку йдеться, ґрунтується на прагматизмі.

Якщо казати про систему ВНЗ, то визначальними для багатомовності нового типу тут виявляються такі фактори, як, з одного боку, державна мовна політика у сфері освіти, з іншого, індивідуальні запити й потреби громадян, які здобувають освіту. Усе більшої ваги тут набуває і фактор застосування освіти у подальшому професійному житті випускників ВНЗ, який в імперативній формі вимагає категоричної відмови від орієнтації виключно на можливість, що їх окреслює національне одномовне середовище.

Внутрішня структурованість "нової" багатомовності у системі освіти залежатиме, насамперед, від індивідуальних особливостей та здібностей конкретної особи. Хтось зможе довести рівень володіння другою та третьою мовами до рівня рідної (вільне володіння), хтось залишиться на рівні середньо достатнього знання інших мов, комусь доведеться задовольнитися мінімально достатнім рівнем. У цьому плані ніякого регулювання з боку держави або адміністрації навчальних закладів не мало б бути.

Автор відповідної статті у "Лінгвістичному енциклопедичному словнику" пропонує розуміти мовну політику як - "сукупність ідеологічних принципів та практичних заходів з розв'язання мовних проблем у соціумі, державі" (6). Якщо прийняти цю дефініцію, то доведеться констатувати, що суб'єктом державної мовної політики за визначенням виступає держава й лишень вона. Ця обставина, нібито, відкриває перед державними органами, безпосередньо відповідальними за здійснення мовної політики, необмежені можливості. Теоретично це так, на практиці - далеко не завжди. Стратегію і тактику форматування та переформування мовного простору держава обирає не на порожньому місці, не цілком довільно, а на підставі вже існуючої мовної ситуації з усіма притаманними для неї традиційними елементами, "вузькими" місцями, проблемами тощо.

Не слід забувати ще й про такі вагомі фактори коригування мовного середовища з боку соціуму, як спонтанний вплив суспільства та, зокрема, суспільної думки на мовні практики його членів і груп, а також побутова метамовна колективна й індивідуальна свідомість. Остання знаходить своє практичне виявлення у таких фактах, як: різноманітні судження рядових носіїв мови про зміст лінгвістичної науки, засновані на їхніх власних спостереженнях, враженнях, уявленнях, а також на політичних симпатіях, вплив ЗМІ, інформаційного та політичного дискурсів тощо (7).

ЛІТЕРАТУРА

1. Славова Л.Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект. - Житомир, Вид-во ЖДУ ім.І.Франка. 2010. - С. 63.

2. Ситрин Д. Язык, политика и американская национальная общность // Диалог-США, 1991.47.
3. Тоффлер Е., Новая парадигма власти. Знания, богатство, сила. Пер. з англ. - К, "АКТФ", 2003. - С.118.
4. Больман І. Мовні війни в Європі. Європейська хартія регіональних та меншинних мов. / Пер. з франц. - К., 2007. - С. 11.
5. Феномен соціоприродних систем. Світоглядно-методологічні нариси. - Київ, ПАРАПАН, 2009. - С.6.
6. Дешериев Ю.Д. Языковая политика//Лингвистический энциклопедический словарь. - М., 1990.
7. Обыденное метаязыковое сознание: онтологические и гносеологические аспекты / Отв. ред. Голев Н.Д. - Кемерово; Барнаул. - Изд-во Алтайского унта, 2009. 4.1.-532 с.